

ახალი ცნობები ქართული სამეფო ოჯახის წარმომადგენელი
ორი ქალბატონის შესახებ სეფიანთა ირანის სამეფო კარზე
ფაზლი ბეგ ხუზანი ესფაჰანის თხოვრების მიხედვით (XVII ს-
ის პირველი მეოთხედი)²²

თამარ ლეკვეიშვილი

ისტორიის დოქტორი,

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის

ადმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის

ასოცირებული მკვლევარი.

საქართველო, ქ. თბილისი, აკად. გ. წერეთლის ქუჩა #3. 0162;

+9955593301313. tamar.lekveishvili@iliauni.edu.ge

<https://orcid.org/0009-0006-6931-7008>

აბსტრაქტი

მე-17 საუკუნის ირანელი ისტორიკოსის, ფაზლი ბეგ ხუზანი ესფაჰანის ნაშრომი „აფზალ ალ-თავარიხის“ ახლად აღმოჩენილი მე-3 ტომი შაჰ აბას I-ის (1587-1629) მმართველობის პერიოდს ეხება.

---

²² კვლევა განხორციელდა „შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის გრანტის ფარგლებში „საქართველოსა და სომხეთის პერცეფცია დასავლურ და აღმოსავლურ წყაროებში (შუა საუკუნეებსა და ადრეულ ახალ დროში)“ (FR-23-10274).

როგორც უმნიშვნელოვანესი წყარო, იგი არა მხოლოდ სეფიანთა ირანის (1501–1722) ეპოქის შესწავლისათვისაა ღირებული, არამედ მნიშვნელოვნად ამდიდრებს საქართველოსა და კავკასიის რეგიონის ისტორიის ზოგად ხედვას. ავტორი, რომელიც ხანგრძლივად ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა საქართველოში, ფასეულ და დღემდე უცნობ ცნობებს იძლევა საქართველოსა და ქართველების შესახებ.

სტატიაში, ფაზლი ბეგ ხუზანის თხზულების მიხედვით, განხილულია ამ პერიოდის ქართული სამეფო კარის ორი ქართველი ქალის (ლელა-ელენე, ლუარსაბ II-ის (1606-1615) და ელენე-თეიმურაზ I-ის (1606-1648) და), როლი რომელიც ნათლად ჩანს პოლიტიკაში როგორც საქართველოს, ასევე სეფიანთა კარზე.

საკვანძო სიტყვები: ფაზლი ბეგ ხუზანი, შაჰ აბასი, ქართველი ქალები, ელენე, ლელა-ელენე.

შესავალი

ქართველი ქალების საგულისხმო როლის არსებობა სეფიანთა კარზე, არაერთხელ გამხდარა მეცნიერთა კვლევის საგანი. ქართველი, ირანელი თუ დასავლელი მკვლევრები აღნიშნავენ, რომ ქართველ ქალებს განსაკუთრებული ადგილი ეჭირათ სეფიანთა თუ სხვა დინასტიების შაჰების ჰარემში.

„შაჰ აბას I მხოლოდ ტერიტორიული დაპყრობებითა და ახალ მიწებზე თავისი ხალხის დასახლებით არ შემოფარგლულა; მან გაამდიერა სეფიანთა პოზიციები კავკასიაში და ადგილობრივი ელიტა, სეფიანთა სახელმწიფოსთან დინასტიური

ქორწინებების საშუალებით, უფრო მჭიდროდ დააკავშირა. შაჰ აბასის ტახტზე ასვლამდე უკვე დამკვიდრებული იყო სეფიან შაჰებსა და ქართველ მეფეებს შორის ქორწინების ტრადიცია, რომელიც შაჰ აბასმა განაგრძო“ (Maeda 2012: 477). „ქართველი ქალები მნიშვნელოვან როლს ასრულებდნენ შაჰის კარის ქორწინებით პოლიტიკაში, და სეფიანთა მეფობის დასრულების დროისთვის ამგვარ ურთიერთობათა მთელი ქსელი უკვე ჩამოყალიბებული იყო“ (Matthee 2001: 493–496). „ქართველ და ჩერქეზ ქალთა მეტოქეობა შაჰის ჰარემში დინასტიურ დაპირისპირებებსა და ეთნიკურ მოტივებზე დაფუძნებულ კონფლიქტებს იწვევდა — მოვლენას, რომელიც მანამდე სეფიანთა სახელმწიფოსთვის უცნობი იყო“ (Savory 1986: 363).

პიეტრო დელა ვალე აღნიშნავს, რომ იმდენად დიდი იყო რიცხვი სპარსეთში მცხოვრები მონად ჩავარდნილი ქართველებისა, რომ „არ იყო არც ერთი სახლი მთელს სპარსეთში, რომელიც სავსე არ იყოს ამისთანა ქართველებით, მამა-კაცებით და დედა-კაცებითაც. იქ არ არის იმისთანა დიდკაცი, რომელსაც არ სურდეს, რომ ყველა მისი ქალები ქართველები იყვნენ, იმიტომ რომ ესენი მშვენიერები არიან“ (დელა ვალე 1879:49).

მსგავსი მაგალითები, რომლებიც ქართველი ქალების სილამაზესა თუ მათ მნიშვნელოვნებას აღნიშნავს შაჰების სამეფო კარზე, საკმაოდ ბევრია, თუმცა. პოლიტიკურ პერიპეტებში მათი ჩართულობა და, ასევე, მათი სიმდიერისა და, ძალაუფლების მაჩვენებელი ისტორიული წყარო ნამდვილად იშვიათია.

სწორედ ასეთ უნიკალური ცნობების შემცველ საისტორიო წყაროს წარმოადგენს ირანელი ისტორიკოსის, ფაზლი ბეგ ხუზანი ესფაჰანის²³ „აფზალ ალ თავარიხის“ მესამე ტომი.²⁴

---

²³ ფაზლი ბეგ ხუზანი ესფაჰანი ყიზილბაშების ბატონობის პერიოდში (1616-1625) კახეთის მმართველის, ფეიქარ ხანის ვეზირი იყო და სეფიანთა ირანისა და საქარ-

„აფხალ ალ თავარიხი“ არის მნიშვნელოვანი წყარო არა მხოლოდ სეფიანთა ირანის პერიოდისა (1501-1722), არამედ საქართველოსა და, ზოგადად, კავკასიის ისტორიის შესასწავლად. ზემოთ დასახელებული თხზულება სრულიად ახლებურად გვიხატავს XVI-XVII საუკუნეების საქართველოს ისტორიის გარკვეულ პერიპეტიებს. თხზულებაში წარმოდგენილია საქართველოს ისტორიისთვის დღემდე უცნობი არაერთი ფაქტი (ლეკვეიშვილი, 2022:103).

სტატიაში, ფაზლი ბეგ ხუზანის თხზულების მიხედვით, განხილულია ამ პერიოდის ქართული სამეფო კარის ორი ქართველი ქალის (ლელა-ელენე, ლუარსაბ II-ის (1606-1615) და და ელენე-თეიმურაზ I-ის (1606-1648) და), როლი რომელიც ნათლად ჩანს პოლიტიკაში როგორც საქართველოს, ასევე სეფიანთა კარზე.

მეთოდი

სტატიაზე მუშაობის პროცესში გამოყენებულია ისტორიული კვლევის კომ-პარატიული მეთოდი, რაც გულისხმობს მიზეზ-შედეგობრივი კავშირების მოძიებას, პროცესების მთავარი მახასიათებლების წარმოჩენასა და მათ ანალიზს. ასევე,

---

თველოს იმდროინდელი მოვლენების დიდი ნაწილის თვითმხილველად გვევლინება.

²⁴ ფაზლი ბეგ ხუზანი ესფაჰანის XVII საუკუნის სპარსულ ენაზე დაწერილი თხზულება შაჰ-აბას I-ის (1587-1629) მმართველობის პერიოდს მოიცავს და წარმოადგენს ფაზლის დაკარგულად მიჩნეული ქრონიკის, „აფხალ ალ- თავარიხის“ (მშენიერი ისტორია) მესამე ნაწილს. თხზულების აკადემიური ტექსტი 2015 წელს გამოიცა (A chronicle of the reign of Shah 'Abbas, Fazli Beg Khuzani Isfahani, Edited by Kioumars Ghereghlou. With an introduction by Kioumars Ghereghlou and Charles Melville. Gibb Memorial Trust, 2015), ხოლო საქართველოსთან დაკავშირებული ცნობების თარგმანი, გამოკვლევა და კომენტარებით გამოიცა 2025 წელს („ფაზლი ხუზანი ესფაჰანის ცნობები საქართველოს შესახებ“, სპარსულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო თამარ ლეკვეიშვილმა, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2025).

პირველადი და მეორეული წყაროების მონაცემთა შედარებასა და შეჯერებას საერთო დასკვნის გამოტანის მიზნით.

მსჯელობა

ლელა-ელენე ქართლის მეფის, გიორგი X-ის (1600-1606) ქალიშვილი და ლუარსაბ II-ის (ქართლის მეფე 1606-1615) და იყო. ქართულ წყაროებში მას ხშირად თინათინს უწოდებენ.²⁵ ბერი ეგნატაშვილი წერს: „და რაჟამს გამეფდა პატარა ლუარსაბ, მაშინ სთხოვა ყაენმან შააბაზ დაჲ თჳსი ცოლად. და მისცა დაჲ თჳსი თინათინ და ესუა ცოლად შააბაზს“ (ეგნატაშვილი 1954: 383).

ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობის მიხედვითაც, შაჰ-აბასმა ლუარსაბ მეფეს სთხოვა ცოლად მისი და თინათინი და შემდეგ დიდი პატივით წაიყვანა ეს გოგონა (ბატონიშვილი ვახუშტი 1973: 420).²⁶ აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ 1605 წელს ლელა-ელენეს ხელი რუსმა ელჩებმა რუსეთის მეფის ბორის გოდუნოვის ვაჟისთვის ითხოვეს. მათ გიორგი მეფეს ჰკითხეს: „შენს ასულს თუ მოგვცემ რუსეთის უფლისწულისათვის? რამდენი წლისაა შენი ქალიშვილი? როგორ გამოიყურება იგი?“ (Белокучков 1889: 470). საქართველოს ისტორიიდან ცნობილია, რომ ეს ქორწინება არ შემდგარა.

ფარსადან გორგიჯანიძის მიხედვით (იგი სწორად უთითებს ამ ქალის სახელს), გიორგი მეფეს „ორი ქალი ჰყვანდა, უფროსი ბატონის შვილი ლელა, რომე ყაენმან სულთან ბეგუმ დაარქვა და თვითან შეირთო“ (კაკაბაძე 1926/25: 20), საქართველოს

---

²⁵ ამ საკითხთან დაკავშირებით, იხ.: კეკელიძე. ქართველი ქალები შაჰ-აბაზ პირველის კარზე. On this matter, see: K. Kekelidze, *Georgian Women at the Court of Shah Abbas I*.

²⁶ კორნელი კეკელიძე აღნიშნავს, რომ აქ საქმე შეცდომასთან გვაქვს. ლუარსაბის დას არ ერქვა თინათინი და აქ სწორედ ლელაზეა ლაპარაკი. თინათინი ერქვა თეიმურაზ I-ის დას, რომელიც შაჰ -სეფის (1611-1642) ცოლი იყო და რომელიც თეიმურაზმა თავად გაუგზავნა მას (კეკელიძე 1957: 220).

ისტორიაში ცნობილია, რომ ლელა-ელენე 1622 წელს შაჰ-აბასმა ფეიქარ ხანს მისცა (ალასანია 1980:85; ჯამბურია 1973:277).

კიდევ ერთი ქართველი მეფის ასული არის კახეთის მეფის თეიმურაზ I-ის (1606-1648) და ელენე. დავით I-ის (კახეთის მეფე, 1601-1602) ქალიშვილი.

1604 წლის აგვისტოში კახეთშიც ჩავიდნენ რუსი ელჩები, რომლებიც გიორგი ბატონიშვილისგან რუსეთის მეფის ერთგულების ფიცის მიღებას ითხოვდნენ და, ამავდროულად, მათ ჰქონდათ დავალება, შეერჩიათ საცოლვე ბორის გოდუნოვის ვაჟისთვის, ხოლო ქალიშვილისთვის – საქმრო. ამ მიზნით სურდათ მათ თეიმურაზ ბატონიშვილის რუსეთში წაყვანა. გიორგი არ ასრულებდა ელჩების მოთხოვნებს. ამ დროს შაჰის ელჩი მოჰამად ბეგი უკვე რამდენიმე თვე კახეთში იმყოფებოდა და თეიმურაზისა და მისი დის, ელენეს ირანში წაყვანას ცდილობდა. კახეთის მაღალჩინოსანთა დიდი ნაწილიც წინააღმდეგი იყო რუსეთის. ალექსანდრეც ხედავდა საქმის ვითარების სირთულეს და გამოსავალს ეძებდა. მისი დასტურით, გიორგიმ ირანში გაგზავნა უფლისწულები - თეიმურაზი და ელენე; რუსი ელჩების მონათხრობის მიხედვით, ელენე შაჰ-აბასმა შეირთო ცოლად (Белокуров 1889:492). თუმცა, იმავე ტექსტში ვკითხულობთ, რომ 1604 წელს ალექსანდრე მეფის შვილიშვილი შაჰმა გააუპატიურა და გაუშვა (Белокуров 1889: 500). შაჰ-აბასთან რომ ელენე 1604 წელსაც იყო, ამას მოწმობს ფაზლის ქრონიკაც და ამას ქვემოთ შევხებით.

ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობით, მეუღლის გარდაცვალების (1610 წ.) გამო „ჰყო თეიმურაზ მწუხარება და გლოვა დიდი“, რომლის შემდეგ ჯერ კიდევ მგლოვიარე თეიმურაზი შაჰ-აბასის მოთხოვნით ეახლა მას და „ შესძლუნა ძმა და ტყუენი ... და აწ მისრულმან დაჲ თვისი...“ (ბატონიშვილი ვახუშტი 1973: 584). სწორედ ამ ვიზიტის დროს, რომელიც, შესაძლოა, 1611 წლ-

ით დათარიღდეს (როგორც ამას კ.კეკელიძე მიიჩნევს (კეკელიძე 1957:218)), ელენე შაჰის კარზე მეორედ აღმოჩნდა.

1604 და 1611 წლების ამბებს აღწერს ფაზლი ხუზანი და იგი თეიმურაზის გვარის მანდილოსნების შაჰთან ხლებაზე მოგვითხრობს.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, რუსი ელჩების მიხედვით, შაჰ-აბასს ელენე „გაუუპატიურებია“. კ.კეკელიძე აღნიშნავს, „ვახთა მეფის დავითის ასული უთუოდ არის, ეჭვი არაა, თეიმურაზის და. ეჭვი არაა აგრეთვე, რომ რუსი ელჩები სწორედ ამ დას გულისხმობენ, ელენეს, რადგანაც მეორე და თეიმურაზს თითქოს არც ჰყოლია. ალბათ ეს ბედშავი ქალი ჯერ 1604 წელს იყო გაგზავნილი შაჰთან, რომელმაც 1611 წელს მეორედ მოითხოვა ის“ (კეკელიძე 1957:218).

ისქანდერ ბეგ მუნში წერს, რომ ჰიჯრის 1013 წელს (1604/1605) თეიმურაზი და მისი ძმა ქეშიში იმ გვარის ზოგიერთ მანდილოსანთან ერთად მაღალ ბანაკში მოვიდნენ შაჰის სამსახურად (ფუთურიძე 1969:44) და ასევე აღნიშნავს, რომ იმავე წელს, ალექსანდრეს „დანარჩენმა შვილებმა და მანდილოსნებმა ამ ოჯახისამ, რომელნიც მაღალ ბანაკში იყვნენ, წასვლის ნებართვა მიიღეს და მამა-შვილთან ერთად გაემგზავრნენ თავის ქვეყანაში“ (ფუთურიძე 1969:46).

ფაზლი ბეგ ხუზანის მიხედვით, ჰიჯრის 1013 წლის (1604/1605) ამბებში მოთხრობილია: „ბრძანების თანახმად, კონსტანტინე ხანი და ზულფაყარ ხანი, ერგოთ რა მათ პატივი შაჰური გულისხმიერებისა, თავრიზიდან არდებილში წავიდნენ. გიორგის შვილი,²⁷ კონსტანტინე ხანის უფროსი ძმა, თეიმურაზ (თაჰმურას) ხანი, იმ გოგონასთან ერთად (იგულისხმება მისი და),

---

²⁷ ავტორს ეშლება. თეიმურაზ I დავით I-ის შვილია. გიორგი არის მისი ბიძა.

რომელიც ცოლად ჩამოეყვანა მისი უდიდებულესობისთვის, მის უდიდებულესობას ეახლა და შემდეგ წავიდა, ერგო რა პატივი, მოენახულებინა სეფიანთა დინასტიის წმინდა აკლდამა“ (Fazli 2015: 372).

ფაზლი ბეგ ხუზანი მოგვითხრობს ასევე ჰიჯრის 1019 წლის (1610/1611), ამბავს. თუ როგორ უმასპინძლა შაჰ აბასის ბრძანებით ალავერდი ხან უნდილამემ ქართველ დიდებულებს, სადაც „ნადირობიდან დაბრუნებული სამყაროს დიდებული, ცის სფეროსა და ალაჰის ჩრდილი მისი უდიდებულესობა, მათი ღვინის ადგილას მობრძანდებოდა“, და, სადაც კვლავ ჩანს თეიმურაზის და, დედოფლის ქალიშვილი (Fazli 2015: 545).

წვეულება საკმაოდ ვრცლად და დეტალურადაა აღწერილი: „დიდებულად და შეუდარებლად მიიღეს რა ეს ხალხი ამ მეფურ კარავში, მათთან ერთად, თავის ქალიშვილებთან და დანარჩენ თანხმლებ ქალებთან ერთად, შემოვიდა თეიმურაზ ხანის დედა (ქეთევან დედოფალი) ... „ამ შეკრებაზე ქართულ ძვირფას ღვინოსთან ერთად ჰქონდათ შირაზული სუფთა ღვინო. ჰყავდათ საზოგადოებრივი დამკვირვებლები და მომღერალი ქართველები, მასხარები. თითოთი საჩვენებელი იყო ეს სამოთხის მსგავსი წვეულება ყველასთვის... და თეიმურაზ ხანის დედის, დედოფლის ხილვისა და მისი თანმხლები ქართველი ქალებისა და გოგონების, რომელთაგანაც ზოგი უკვე მისი უდიდებულესობის სამსახურში იყო, თვალის შევლების შემდეგ, გადაწყდა, რომ ყველა ადრე თუ ახლად მოსული ქართველი, ხანის მაჯღლესში დამსხდარიყვნენ და ქართველთა ადათ-წესისამებრ ემღერათ ეცეკვათ და ღვინი წარემართათ“ (Fazli 2015: 545).

როგორც უკვე აღვნიშნეთ:

ა) ისქანდერ მუნშის თანახმად, 1604 წელს „ალექსანდრე მეფის გვარის მანდილოსნები“ ეახლებიან შაჰს; თხზულების ამ მონაკვე-

ეთის მიხედვით, შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ „ალექსანდრე მეფის გვარის მანდილოსნების“ რიგში, შესაძლოა, სწორედ რომ ელენეც ყოფილიყო.

ბ) ფაზლი ბეგ ხუზანის ცნობის მიხედვით კი, 1604/1605 წელს თეიმურაზ ხანი მის უდიდებულესობას ეახლება და თავის დას ცოლად აძლევს. ფაზლის თხზულების მიხედვით, 1614 წელსაც ელენე შაჰის ცოლია: „საქართველოს ვალი თეიმურაზ ხანი, ამ დიდებული დინასტიის ვასალია. და რადგანაც (თეიმურაზის) და მისი უდიდებულესობის ცოლია, მის (თეიმურაზის) ველა-იათში სანადიროდ ჩამოვიდა“ (Fazli 2015: 635).

გ) ქამალ ბენ ჯალალ მონაჯემ იაზდის თხზულების მიხედვითაც, 1604/1605 წელს თეიმურაზი თავის დას ცოლად ატანს შაჰ აბასს (Yazdi 1397:236).

ყურადსაღები და უაღრესად მნიშვნელოვანია ჯალალ ად დინ მონაჯემ იაზდის თხზულებაში ჰიჯრის 1013 წლის (1604/1605) მოტანილი ცნობა: „დავუდ ხანის შვილი, თეიმურაზ ხანი, რომელსაც ასევე ბედვე მირზას უწოდებდნენ, თავის მღვდელ მმა აბაშ ფარვასთან, თავის დედასთან და დასთან ერთად ჩამოვიდა. მეორე დამეს გოგონა სილეთი (დროებითი ქორწინება) ცოლად გააყოლა მის უდიდებულესობას. შეიხ ბაჰა ად დინ მოჰამადმა კი შეასრულა სილეს რიტუალი (Yazdi 1366:268).

თუკი გავითვალისწინებთ სილეთი ქორწინებას, მაშინ, შესაძლოა ვივარაუდოთ, რომ რუსი ელჩების მიერ ნათქვამი „გაუპატიურება“, სწორედ ამ ფაქტს ეხმიანება. ამ კერძო შემთხვევაში ერთი და იმავე ფაქტისადმი დამოკიდებულებაში არსებული განსხვავებები იმით შეიძლება იყოს გამოწვეული, რომ მათი ავტორები სხვადასხვა მსოფლმხედველობრივი პოზიციებიდან განიხილავენ მოვლენას. საქმე ისაა, რომ რუსი ავტორი მართლმადიდებელი ქრისტიანის კრიტერიუმებით აფასებდა „დროებითი ქორწინების“ (სილე) ამ ფაქტს, რომელიც რუსი დიაკვნისა-

თვის ქრისტიანული ეთიკის თვალსაზრისით მიუღებელი იყო და ძალადობას უდრიდა (“опозорив, отослал от себя“). ხოლო სპარსელი შიიტი ავტორისათვის სიღე იყო შარიათის ნორმების შესატყვისი, ქორწინების კანონიერი ფორმა, რომელიც არსებითად არაფრით განსხვავდებოდა ქორწინების ძირითადი ფორმისაგან.

როგორც ფაზლი ბეგ ხუზანი ესფაჰანის თხზულებიდან იკვეთება, ელენე ირანში ჩადის 1604/1605 წლიდან და 1620 წლამდე, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, რამდენჯერმე მოიხსენიება, როგორც შაჰის ცოლი.

ჰიჯრის 1029 წელს (1620) კი ფაზლი ხუზანი წერს: „სიძედ გახდომის პატივი ერგო, ასევე, ყარაბაღის ბეგლარბეგს, მოჰამად ყული ხანს და მან ცოლად მოიყვანა თეიმურაზ ხანის და“ (Fazli 2015:790).

თავის ქრონიკაში ფაზლი ბეგ ხუზანი ლელა-ელენესა და ელენეს შესახებ განსხვავებულ კონტექსტშიც წერს. აქ ავტორი ამ ორი ქალის სიძლიერეზე მიუთითებს. მსგავს ინფორმაციას არ ვაწყდებით არც ქართულ და არც სხვა უცხოურ წყაროებში.

„თაჰმურას ხანის დას, რომელიც შაჰის ჰარემში დიდებულ მანდილოსანთა რიგებს მიეკუთვნებოდა, მიეცა გული მეტად, რომ თავისი ძმა და კახეთის ქართველები დაეხსნა ფეიქარ ხანისგან, გამოეწვია ჯანყი და საქმე ვანის აღებისკენ წასულიყო“ (Fazli, 2015: 889).

რაც შეეხება ლუარსაბ ხანის დას, ლელა-ელენეს, ფაზლი ბეგ ხუზანი ხაზს უსვამს მისი პიროვნების მნიშვნელობას და მოგვითხრობს, თუ რამხელა პატივისცემას იმსახურებს იგი შაჰისგან:

„ლუარსაბ ხანმა, იმის გამო, რომ მას დიდი ხნის მტრობა ჰქონდა ყაზაყლარის სულთნებთან, რომლებიც ლურისა და

ფანბაქის ველაიათების მმართველები იყვნენ, მიუხედავად ბრძანებისა, რომლის მიხედვითაც მტრობისა და უთანხმოების ბინდი უნდა მოეშორებინათ და ერთმანეთს შორის სიყვარული და სიკეთე ჩამოეგდოთ, (მიუხედავად ამისა), მიიწვია (ლუარსაბმა) მოჰამად ყაზაყლარი ნადიმზე თბილისში და მოკლა იგი. და მიუხედავად იმისა, რომ მოჰამად ხანის სიკვდილმა მისი უდიდებულესობის უკმაყოფილება გამოიწვია, რადგანაც ლუარსაბ ხანის და საპატიო ადგილს იკავებდა შაჰის ჰარემში, ამ ამბავს მნიშვნელოვანი დამაბულობა აღარ გამოუწვევია“ (Fazli 2015: 610). ეს ხდება ჰიჯრის 1021 წელს (1612/1613).

.... „შესაძლოა, თეიმურაზ ხანი, რომელიც აგერ უკვე თორმეტი წელია, რაც მმართველობას ჩამოშორებულია და ოსმალეთში შესაფერის დროს ელოდება, შეკრიბოს ლაშქარი, სულთნები, თავის მხარეში დაბრუნდეს. როდესაც ქართველები დაინახავენ, რომ თეიმურაზ ხანი მოვიდა, მაშინ არაა გამორიცხული, ყივჩაღების დაბლობის ველის სულთნებთან ერთად, თეიმურაზ ხანთან რომ დიდი ხნის მეგობრობა, სიყვარული და ნათესაობა აკავშირებთ, ჯანყი წამოიწყონ. მერე კი ფეიქარ ხანს მაგ მხარეში აღარ დაედგომებაო: და თუკი ლუარსაბ ხანის და, რომელიც მიეკუთვნებოდა დიდებულის ჰარემს, გაუბრაზდება ფეიქარ ხანს, და ყიზილბაშებს, მაშინ აუცილებლად დაიჭერს ქართველების წაქეზების თადარიგს და ფეიქარ ხანის სამსახურში ჩამდგარ, დაახლოებით 20 000 ოჯახს იგრიმი დორთიდან თუ სხვა ტომებიდან, თავს დაესხმიან, შეიპყრობენ და შესაძლოა, კიდევ გაასახლონ, რაც გამოიწვევს აურზაურს და ქაოსს“ (Fazli 2015:889).

ფაზლის ქრონიკაში ამგვარ ცნობასაც ვაწყდებით: „მან (გიორგი სააკაძემ) განაცხადა, რომ ხანების და სულთნების კახეთის ლაშქრობიდან დაბრუნებამდე, მთავარსარდალს მოკლავდა, ციხე-სიმაგრეს ხელში ჩაიგდებდა, ხოლო მუსლიმი მამების შვილები, თავად მუსლიმი სიმონ ხანი და მახანდარანელი

თოფანგჩიები საერთოდ ვერაფერს დაგვაკლებენო. გამოვიყვან მას (სიმონ ხანს) ციხე-სიმაგრიდან დანარჩენ თოფანგჩიებთან ერთად და იარაღაყრილსა და შიშველ-ტიტველს განჯაში გავუშვებ. შემდეგ კი ამ მიწებს ხელში ჩავიგდებ, მთავარსარდალს მოკლავ და ლუარსაბ ხანის დას, რომელიც ფეიქარ ხანის ცოლია, წამოვიყვან და სიმონ ხანის, მისი ბაბუის ტახტზე დავსვამო“ (Fazli 2015: 901).

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ფაზლი ბეგ ხუზანი ესფაჰანის თხზულების მიხედვით, ლელა-ელენეს ფეიქარ ხანზე მითხოვების თარიღი ჰიჯრის 1029 (1620) წელია და არა 1622 წელი, როგორც ეს საქართველოს ისტორიიდანაა ცნობილი და როგორც ეს უკვე ზემოთ ითქვა. ყურადსაღებია ასევე ის ფაქტიც, რომ ელენესაც (თეომურაზ ხანის დას) ზუსტად ამავე წელს აძლევს ყარაბაღის ბეგლარბეგს : თავის ორივე სამეფო გვარის ქართველ ცოლს ერთდროულად „იმორებს“ თავიდან (Fazli 2015:790).

ლუარსაბ ხანის დის სიძლიერისა და მნიშვნელოვანი როლის გამომხატველი კიდევ ერთი მონაკვეთი ფაზლი ბეგ ხუზანისთან ასეთია: „ხოლო მოურავ ბეგი ფიქრობს თურმე, რომ დიდებული დედოფალი, ქართლის მეფის, ლუარსაბ ხანის და, რომელიც მისმა უდიდებულესობამ ცოლად ფეიქარ ხანს გააყოლა, შესაძლოა, ქართლში იმყოფებოდეს. ფეიქარ ხანმა რომ ეს გაიგო, იფიქრა, ღმერთმა ნუ ქნას და ამ აჯანყების სულის ჩამდგმელი დედოფალი გამოდგესო! იქნებ და იმ მოღალატე მოურავს და თავისი მხარის ქართველებს კაცი გაუგზავნა, არეულობისა და ამბოხის ატეხვა დაავალა და მე კი გამანადგურონ!“ (Fazli 2015:890)

ყურადსაღებია, რომ როდესაც ლუარსაბ ხანის დას ფეიქარ ხანმა ჰკითხა, იცის თუ არა მან ამგვარი გეგმის შესახებ რამე, „დედოფალმა, რომელიც იმ დროის ყველაზე ბრძენი ქალი იყო,

ეს რომ გაიგო, ბრძანა, მე და ჩემს მსახურ ქალებს ცხენები შეგვიკაზმეთ, აქედან მივდივარო! მერე კი, რაც გინდათ, ის გიქნიათო! აისხა ხმალი და კაპარჭი, მოიხვია თავსაბურავი, მოისხა აბრეშუმის მოოჭვილი მოსასხამი და განრისხებული, როგორც ეს შეიხ ნიზამის უთქვამს, ძუ ვეფხვივით სახლიდან გავარდა“ (Fazli 2015: 906).

„თუმცაქალი ვარ, არ ვარ უძლური,

ამ ქვეყნის ავან-ჩავანი მეც გამეგება

და მე თუ ძუ ლომი ვარ და შენ – ხვადი,

ორივე ერთნაირად ესხმის თავს, როცა ამის დრო დგება.“²⁸

ფაზლის თხზულების მიხედვით, ჰიჯრის 1034 წელს (1624 /25), ლელა-ელენე (ასე გამოდის) ქმარს ტოვებს. აქ ავტორი ხაზს უსვამს ბაგრატიონი მეფის ასულის გამბედაობასა და თავმოყვარეობას, რომელმაც თავისი წარმომავლობის გამო მარტივად მისცა საკუთარ თავს ამის გაკეთების უფლება. არ უნდა დაგვავიწყდეს ასევე, რომ ამ დროს, მისი ძმა, ლუარსაბ მეფე, უკვე მოკლულია და ლელა-ელენეს გამბედიანობაზეც საკმაოდ კარგად იკვეთება ამ ცნობის მიხედვით.

ეს კონკრეტული მონაკვეთი საინტერესოა იმ თვალსაზრისითაც, რომ ფაზლიმ თავის თხზულებაში გამოიყენა ნიზამი განჯელის აფორიზმი, რომელიც ეკვივალენტურია „ვეფხისტყაოსნის“ ცნობილი აფორიზმისა „ლეკვი ლომისა სწორია, ძუ იყოს თუნდა ხვადია“ და რომელიც რუსთაველთან თამარს ეხება, ხოლო ნიზამი განჯელთან - გმირ დედოფალს, ბარდის მბრძანე-

---

²⁸ იხ.:Koliat khomse-i Nezami, Vol.2, Eskander-Name, Entesharate Rad, Tehran, 1374,1047; Низами Гянджеви, Шараф-Намэ, Издательство академии наук Азербайджанской сср,Баку 1947, 261-262; დავით კობიძე, ქართულ-სპარსული ლიტერატურული ურთიერთობანი III, რუსთაველისა და ნიზამის შემოქმედების საკითხები, თბილისი, 1978, 8-18.

ბელ ნუშაბეს. ფაზლისთან ეს ყოველივე არის ფოკუსირებული ლუარსაბის დის სახეზე, რომელიც დედოფლად მოიაზრება და, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, წყაროს მიხედვით, მომავალში მის მეფე ქალობას გულისხმობს.

ზოგადად, თამარ მეფის სახელს ვხვდებით არა მხოლოდ სპარსულ წყაროებში, არამედ სხვა ქვეყნების მხატვრულ ლიტერატურასა თუ ფოლკლორში²⁹. თამარ მეფესთანაა დაკავშირებული ასევე ის მონაკვეთიც, რომელიც ზემოთ უკვე ვახსენეთ : „ლუარსაბ ხანის დას, რომელიც ფეიქარ ხანის ცოლია, წამოვიყვან და სიმონ ხანის და მისი ბაბუის ტახტზე დავსვამ“³⁰.

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ფაზლი ბეგ ხუზანი ესფაჰანი, საქართველოში მცხოვრები მოხელე, ხშირად უსვამს ხაზს თავის ცოდნას საქართველოს ისტორიული მოვლენების, ამ კონკრეტულ შემთხვევაში კი თამარ მეფის პერსონისა და მისი მოღვაწეობის შესახებ.

„ამ ქალს რამდენიმე წლის წინ მიეღო ისლამი და ყურანის კითხვის პატივით იყო განდიდებული. გამოირჩეოდა რა კეთილსინდისიერებით, გონიერებით, პატიოსნებით, მიზანდასახულობითა და ქველმოქმედებით, ყოველწლიურად საკუთარი ხარჯებიდან 3 000 თუმანს გასცემდა უპოვართა ტანსაცმლისა

---

²⁹ ამ საკითხთან დაკავშირებით, იხ. Г. Берадзе, Легенды о царице Тамар в Персидском историческом сочинении "Ихйа Ал-Мулук". Источниковедение и текстология средневекового и Среднего Востока. Издательство "Наука", Москва 1984.

³⁰ ფაზლი ასევე სიმონ I-ის ქალიშვილზე, სამცხის ათაბაგის მანუჩარის ცოლ ელენე ათაბაგზე წერს: „რადგანაც ათაბაგ ხანი ჯერ ბავშვი იყო, დედოფალმა, ძველი ქართული წესის მიხედვით, სახელმწიფოს სიძლიერისა და ქვეყნის მართვის სიმბოლო, მოოჭვილი (*მორასა*) გვირგვინი თავად დაიდგა თავზე“ (ლეკვეიშვილი 2025:26).

თუ სხვა საჭიროებისთვის“ – ამგვარად ახასიათებს ფაზლი ხუზანის ლელა-ელენეს. (ლეკვეიშვილი 2025: 26).

დასკვნა

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ფაზლი ხუზანის თხზულების ერთ-ერთ გამოკვეთილ შტრიხად უნდა განვიხილოთ არსებულ პოლიტიკურ პერიპეტიებში ქართველი ქალის – ამ კერძო შემთხვევაში კი, სამეფო საგვარეულოს წარმომადგენელი ქალების, ლელა ელენესა და ელენეს ჩართვა. ირანის სამეფო კარზე რომ ქართველ ქალებს საგულისხმო როლი ჰქონდათ დაკისრებული, ამას მეტად ამყარებს ფაზლის ცნობები. ჩვენ მიერ განხილული ეპიზოდები მოწმობს, თუ რამდენად პრესტიჟულად მიიჩნეოდა ქართველი ქალის არსებობა სეფიანთა ირანის სამეფო კარზე და, შეიძლება ითქვას, რომ პრაგმატული თვალსაზრისით მეტად ხელშემწყობი ფაქტორი უნდა ყოფილიყო ქართული სამეფო კარის ამა თუ იმ პრობლემის მოსაგვარებლად.

ფაზლის თხზულება მართლაც ფასდაუდებელ ინფორმაციას იძლევა ამ პერიოდის წარჩინებულ ქართველ ქალთა შესახებ. ირანელი ავტორი საკმაოდ მკაფიოდ წარმოაჩენს ქართველი ქალების როლს ამ პერიოდის ირან-საქართველოს მეტად წინააღმდეგობრივ და რთულ ურთიერთობებში.

დამოწმებული ლიტერატურა:

კეკელიძე, ვ. (1957). *ქართველი ქალები შაჰ-აბაზ პირველის კარზე*. ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან 4. თბილისი: „თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“.

- კობიძე, დ.** (1978). ქართულ-სპარსული ლიტერატურული ურთიერთობანი III, *რუსთველისა და ნიჰამის შემოქმედების საკითხები*, თბილისი: „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“.
- ლევკვიშვილი, თ.** (2022). *ვაზლი-ბეგ ხუზანი ესფაჰანის ცნობები აღმოსავლეთ საქართველოსა და ირანის ურთიერთობების შესახებ (მე-17 საუკუნის დასაწყისი)*, ახალი მასალები საქართველოს შესახებ ირანის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში. თბილისი: „ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა“.
- ლევკვიშვილი, თ.** (2024). *ახალი ცნობები ირან-საქართველოს ურთიერთობის შესახებ მე 17 ს-ის დასაწყისში. ირანელი ავტორის, ვაზლი ბეგ ხუზანი ესფაჰანის თხზულების „აფზალ ალ თავარიხის“ მიხედვით: ისა - ხან მირზა და შაჰ-აბას I. აღმოსავლეთმცოდნეობის მაცნე 7, №2. ბათუმი: „ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“*.<https://doi.org/10.61671/hos.7.2024.8270>.<https://hos.openjournals.ge/index.php/hos/issue/view/933>.
- ბერი ეგნატაშვილი.** (1954). *ქართლის ცხოვრება II*. თბილისი: „საბჭოთა საქართველო“.
- ბატონიშვილი, ვ.** (1973). *აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება IV*. თბილისი: „საბჭოთა საქართველო“.
- დელა ვალე, პ.** (1879). *მოგზაურის პოეტრო დე ლა ვალეს მოხსენება საქართველოზედ პაპ ურბანუს მერვესადმი 1627 წ.* ივერია 3.
- კაკაბაძე, ს.** (1926). *ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია*. ტფილისი.
- ალასანია, გ.** (1980). *ცხოვრება საქართველოისა (პარიზის ქრონიკა)*. თბილისი: „მეცნიერება“.
- ფუთურიძე, ვ.** (1969). *ისქანდერ მუნშის ცნობები საქართველოს შესახებ*. თბილისი: „მეცნიერება“.
- ჯამბურია, გ.** *ირან-ოსმალეთის ომი და ქართლ-კახეთის სამეფოები*. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები IV. თბილისი: „საბჭოთა საქართველო“.

- Fazli Beg Khuzani Isfahani.** (2015) *A chronicle of the reign of Shah 'Abbas*, Edited by Kioumars Ghereghlou. Great Britain: "Gibb Memorial Trust".
- Svanidze, M.** (1971). *From the History of Georgian–Ottoman Relations in the 16th–17th Centuries*. Tbilisi: "Metsniereba".
- Ahmadi, N and Fesharaki M.** (2021). *A Versified History of Shah Abbas the Great [Futuh-at-I Gitisutan]. [Conquests of the Conqueror of the World] 12th/18th century*. Uppsala: "Uppsala Universitet".
- Maeda, H.** (2012). *Exploitation of the Frontier: The Caucasus Policy of Shah 'Abbas I. Iran and the world in the Safavid age*. London, New York: "I.B. Tauris".
- Matthee, R.** (2025). *Georgians in the Safavid administration*. Encyclopaedia Iranica. 10. Accessed October 9.
- Ganjavi, N.** (1374). *Koliyat khomse-i Nezami, Eskander-Name*. Vol.2, Tehran: 'Entesharate Rad'.
- Yazdi, Kamal Ben Jalal Monajem** (1397). *Zubdat al-Tawarikh*. Qom: 'Pajuheshgahe houze va Daneshgah'.
- Yazdi, Jalal al-din** (1366). *Tarikh-e Abbasi*, 'Sobh Emruz'.
- Savory, R.** (1986). *The Safavid administrative system*. Cambridge history of Iran, volume 6. 'Cambridge University Press'.
- Берадзе, Г.** (1984) *Легенды о царице Тамар в Персидском историческом сочинении "Ихйа Ал-Мулук."* Источниковедение и текстология средневекового и Среднего Востока.
- Гянджеви, Низами.** (1947). *Шараф-Намэ*, Баку: 'Издательство академии наук Азербайджанской сср'.
- Белокуров, С.** (1889). *Сношения России с Кавказом (1578-1613)*. Москва: Университетская типография, Страстной бульвар'.